

LÄHDE

HISTORIATIETEELLINEN AIKAKAUSKIRJA 2017

Vertaisarvioitu tieteellinen aikakauskirja
14. vuosikerta
aikakauskirjalahde.wordpress.com

Julkaisija:
Pohjois-Karjalan historiallinen yhdistys ry.

Päätoimittaja:
Miika Raudaskoski
miika.raudaskoski@uef.fi

Toimitussihteerit:
Antti Härkönen, Mikko Kohvakka, Jenni Merovuo, Chloe Wells

Kansi:
Jenni Merovuo

Taitto:
Miika Raudaskoski

ISSN 2489-6195

”Lakastuvat uhrit iskustasi kaatuvat”

Koleran pelko 1800-luvun Turussa

Abstrakti

Tässä artikkelissa tarkastelen 1800-luvulla Suomeen uutena tartuntatautina levinneen koleran herättämää pelkoa turkulaisten sanomalehtien sekä aikalaislääkäreiden kirjoitusten kautta. Sanomalehtikirjoituksissa ihmisille jaettiin käytännön ohjeita epidemiaa vastaan ja pyrittiin hälventämään epäluuloja ja huhupuheita taudin ympärillä. Sen sijaan ja esimerkiksi Finska Läkare-Sällskapet -seuran julkaisut keskittyivät lääkäreiden väliseen keskusteluun siitä, miten epidemiaa tulisi parhaiten suitsia.

Epidemian pelko alkoi jo ennen koleran saapumista Suomeen ja Turkuun, sillä taudin kulkua läpi Euroopan ja erityisesti sen leviämistä Venäjällä seurattiin lehdistössä tiiviisti kirjeenvaihtajien raporttien kautta. Kun kolera levisi Turkuun, kansalaisia ohjeistettiin muiden käytännön toimenpiteiden lisäksi myös olemaan pelkäämättä ja murehtimatta, sillä negatiiviset tunteet altistivat sairastumiselle entisestään. Ihmiset eivät kuitenkaan suhtautuneet epidemioihin täysin huolettomasti, mistä kertovat koleraa käsittelevät huhupuheet, joissa epäiltiin taudin johtuvan kaivojen myrkyttämisestä tai muista tahallisista toimenpiteistä.

Lääkäreiden keskinäisistä kirjoituksista puolestaan välittyi usein optimistinen asenne ja usko tieteen kehittymiseen, mutta myös hetkittäinen epätoivo tilanteessa, jossa koleraan sairastuneen potilaan hyväksi ei ollut tehtävissä juuri mitään. Huoli ja turhautuneisuus rajautuivat kuitenkin lääkäreiden omiin keskustelukanaviin. Sanomalehdissä lääkäreiden ja virkamiesten toimesta julkaistut kirjoitukset korostivat toiveikkuutta epidemioiden keskellä. Tämä oli mahdollisesti myös reaktio epidemioiden herättämään pelkoon, joka nähtiin terveyttä uhkaavana tekijänä humoraalioppiin ja miasma-teoriaan perustuvassa lääketieteellisessä viitekehyksessä.

Vaikka 1800-luvulla monet erilaiset epidemiat koettelivat Turkuun, voidaan koleraepidemioita ja niiden herättämää pelkoa pitää ainakin osittain omaleimaisena ilmiönä. Tauti oli paitsi uusi ja vieras, myös erittäin raju. Epidemiat levisivät ja tappoivat nopeasti ja aikalaiset vertasivat koleraa jopa ruttoon. Tämä vaikutti kolerapelon kokemiseen sekä siihen, miten taudista kirjoitettiin.

Asiasanat: 1800-luku, epidemiat, kolera, lääketieteen historia

Johdanto

Eurooppaan levisi 1800-luvulla uusi tartuntatauti, kolera. Eurooppalaiset olivat kohdanneet koleraa kolonialismin myötä jo aiemmin esimerkiksi Intiassa, mutta vasta 1800-luvun alkupuolella alkoi myös Euroopassa esiintyä laajoja epidemioita. Pääasiassa ulosteista saastuneen juomaveden kautta leviävä suolistotauti aiheuttaa sairastuneissa rajua ripulia, oksentamista ja lihaskramppeja. Kuolinsyynä on nestehukan ja elimistön suolatasapainon järkkymisen aiheuttama shokki. Ensimmäistä kertaa koleraa esiintyi Suomessa vuonna 1831¹, jolloin tauti levisi myös Turkuun. Turussa tätä ensimmäistä epidemiaa seurasi vielä kahdeksan uutta epidemiaa 1800-luvun kuluessa.²

Kolera koettiin erityisen pelottavaksi taudiksi. Kyseessä oli ennen kaikkea uusi tulokas, joka nähtiin Intiasta peräisin olevana eksoottisena uhkana, mutta tauti myös tappoi poikkeuksellisen nopeasti. Vakavimmissa tapauksissa aamulla terveenä herännyt henkilö saattoi olla illalla haudassa. Tämä teki kolerasta niin pelottavan, että sitä verrattiin jopa ruttoon:

”Kaikista kulkutaudeista jotka ovat isänmaassamme riehuneet on musta surma ainut jota voidaan koleraan verrata ja joka voi hänen kanssaan kilpailla.”³

Tässä artikkelissa käsittelem koleran aiheuttamaa pelkoa ja sitä, miten pelko näkyy sanomalehtikirjoituksissa sekä lääkäreiden kirjoittamissa teksteissä. Keskityn Turkuun ja Turussa julkaistuihin sanomalehtiin, sillä alueelta on säilynyt runsaasti koleraa koskevaa aineistoa ja erityisesti ensimmäinen koleraepidemia oli Turussa poikkeuksellisen vakava.

Koleraa käsittelevät aikalaislähteet koostuvat pääasiassa virkavallan tuottamista kirjallisista lähteistä, mutta pyrin lähiluvun avulla sanomaan jotakin myös siitä, miten tavalliset turkulaiset mahdollisesti kokivat epidemiat. Vaikka tavallisen turkulaisen kokemuksista koleraepidemian aikana ei ole säilynyt suoria lähteitä, heijastuivat nämä kokemukset siihen mitä ja miten virkavalta ja lääkärit aiheesta kirjoittivat. Pelko on myös tunne, joka on herättänyt ihmisissä voimakkaita reaktioita, aina viranomaisten asettamista karanteeneista väkivaltaan, ja se on näin ollen jättänyt usein jälkensä myös historiallisiin lähteisiin.

1800-luvun sanomalehdissä julkaistiin esimerkiksi tietoa epidemiaan menehtyneistä ja ohjeita koleran hoitoon ja ehkäisyyn, ja niissä pyrittiin rauhoittelemaan ihmisiä sekä hälventämään epäluuloja ja huhupuheita taudin ympärillä. Pääosan koleraa käsittelevistä lehtiartikkeleista kirjoittivat virkamiehet, kuten läänin maaherra ja merkittävän poliittisen vaikuttajasuvun jäsen

---

¹ Pollitzer 1954, 427 ja 432.

² Ks. taulukko 1.

³ Om den så kallade Swarta Döden. *Åbo Underrättelser* 14.01.1832, 2–3.

Lars Gabriel von Haartman (1789–1859).⁴ Sanomalehtiaineistosta olen keskittynyt Turussa vuosina 1831–1899 julkaistuihin lehtiin, mutta käsittelen lyhyesti myös muutamia muualla julkaistuja artikkeleja. Aineistossa painottuvat *Turun Wiikko-Sanomat*, *Åbo Tidningar* ja *Åbo Underrättelser*. Niitä julkaistiin jo ensimmäisen koleraepidemian aikaan, jolloin tarve tiedotukselle ja viranomaisten antamille neuvoille oli suurimmillaan.

Sanomalehtiaineiston lisäksi olen perehtynyt aikalaislääkäreiden näkemyksiin. Hyödynnän esimerkiksi Carl Immanuel Qvistin väitöskirjaa *Om Koleran i Helsingfors 1871 och om föregående koleraepidemin i Finland*.⁵ Lisäksi käytän lääketieteen professori Carl von Haartmanin⁶ teosta *Tankar om Choleran* vuodelta 1832. Von Haartman keskittyy kirjassaan Turun ensimmäiseen koleraepidemiaan, mutta avaa myös laajemmin näkemyksiään tautien synnystä ja leviämisestä. Näiden teosten lisäksi olen perehtynyt *Finska Läkaresällskapet Handlingar* -lehden liitteenä julkaistuun *Notisblad för läkare och pharmaceuter* -lehteen (jatkossa *Notisblad*), jota julkaistiin vuosina 1849–1869.⁷ *Notisblad* sisältää runsaasti lääkäreiden käymää ammatillista keskustelua, ja lehdessä julkaistiin Suomen lääkariseuran (Finska Läkaresällskapet) kokouspöytäkirjoja, tiivistelmiä seuran tapaamisissa käydyistä keskusteluista sekä seuran jäsenten kirjoittamia artikkeleja. Tämä keskustelu ja kokouspöytäkirjat ovat myös syy sille, miksi tässä artikkelissa keskityn itse päälehden sijaan sen liitteeseen. Lääkäreiden kirjoitukset antavat mahdollisuuden tarkastella sitä, millaisena kolera näyttäytyi niille, joiden tehtävänä oli hoitaa kansalaisia ja ehkäistä taudin leviäminen. Näistä teksteissä käy myös ilmi lääkäreiden kokema ammatillinen epävarmuus uuden taudin edessä sekä heidän pyrkimyksensä hillitä ihmisten parissa leviävää pelkoa.

Suhteuttaessani Turun koleratilannetta kansainväliseen tilanteeseen olen tukeutunut erityisesti Christopher Hamlinin teokseen *Cholera: The Biography*, jossa Hamlin käsittelee koleran historiaa kansainvälisesti. Eurooppalaisten epidemioiden ajoittamisessa olen käyttänyt Robert Pollitzerin tutkimusta vuodelta 1954, jonka Hamlin mainitsee yhtenä koleratutkimuksen auktoriteettina.⁸ Pollitzerin tutkimus on valikoitunut lähteisiin iästään huolimatta osittain juuri siksi, että merkittävä osa kansainvälisestä tutkimuksesta hyödyntää Pollitzerin raporttia.

Maailmalla koleraa onkin tutkittu huomattavasti enemmän kuin Suomessa sekä historiallisesti että suhteessa moniin muihin tartuntatauteihin. Kotimaisesta tutkimuskirjallisuudesta hyödynnän Niilo Pesosen lääketieteen historian perusteesta *Terveysten puolesta, sairautta*

---

⁴ Suurimman osan koleraa käsittelevistä uutisista on allekirjoittanut L. G. von Haartman. Ks. esim: L. G. Von Haartman & C. E. Heurlin: Bihang till Åbo Underrättelser. Åbo Underrättelser 22.06.1831, 5–12 ja L. G. von Haartman: Bihang till Åbo Tidningar. Åbo Tidningar 03.09.1831, 5–6. L. G. Haartman itse ei ollut lääkäri, mutta toimi kaupungin terveystoimikunnan jäsenenä muun poliittisen toimintansa ohessa. Ks. lisää: Kansallisbiografia: Haartman, Lars Gabriel von (1789–1859).

⁵ Qvistin vaimo ja kaksi lasta menehtyivät koleraan vuonna 1867. Tämä on mahdollisesti vaikuttanut hänen päätökseensä lähteä tutkimaan nimenomaan koleraa. Ks. Kansallisbiografia: Qvist, Carl Immanuel (1827–1897).

⁶ L. G. von Haartmanin veli. Haartmanien suvulla oli paljon vaikutusvaltaa Turun ja koko Suomen poliittisella kentällä, ja monet suvun jäsenistä olivat lääkäreitä, poliitikkoja ja lainoppineita. Ks. Kansallisbiografia: Haartman (1600–).

⁷ Lehti ei ilmestynyt vuonna 1853.

⁸ Hamlin 2009, 15.

vastaan. Koleran suhdetta lääketieteen paradigman muutokseen sekä suomalaisen lääketieteen kentän kehitykseen on käsitellyt erityisesti Heikki S. Vuorinen teoksissaan *Tautinen Suomi 1857–1865* ja *Tautinen historia*. Kummassakin teoksista koleraa käsitellään osana laajempaa terveyden historiaa Suomessa, eikä nimenomaan koleraan keskittyvää kotimaista tutkimuskirjallisuutta juurikaan ole saatavilla.

Ensimmäisessä käsittelyluvussa käyn läpi sitä, miten pelko näkyy viranomaisten reaktioissa koleraan. Käsittelen esimerkiksi karanteenia ja viranomaisten kirjoittamia sanomalehtitiedotteita. Toisessa luvussa puolestaan käyn läpi sitä, millaisia huhupuheita koleran ympärillä liikkui ja mitä nämä huhupuheet mahdollisesti kertovat tavallisten turkulaisten koleran pelosta. Kolmannessa kappaleessa käsittelen sanomalehdissä julkaistuja kolerarukouksia uskonnollisena reaktiona kriisitilanteeseen.

Alkuperäisaineistosta tehdyt käännökset ovat kaikki kirjoittajan omia. Olen pyrkinyt mahdollisuuksien mukaan modernisoimaan ja yksinkertaistamaan 1800-luvun pitkiä ja polveilevia lauserakenteita, jotta kirjoitusten viesti välittyisi helpommin nykylukijalle. Nykylukijaa helpottaakseni puhun tässä artikkelissa myös Suomesta, vaikka alue oli tuolloin nimeltään Suomen autonominen suuriruhtinaskunta.

Karanteeneja ja tiedotusta - Pelko viranomaisten toiminnassa

Kolera ei saapunut Turkuun yllättäen. Pelottavan taudin etenemistä pitkin Eurooppaa seurattiin lehdistössä tiiviisti, ja erityisesti emämaan puolella toimivat kirjeenvaihtajat kirjoittivat paljon kolerasta ja sen leviämisestä Venäjällä.⁹ Kolera oli kolkutellut Euroopan rajoja jo kerran aiemminkin, vuonna 1817 alkaneen pandemian aikana. Tuolloin poikkeuksellisen kylmä talvi kuitenkin pysäytti taudin leviämisen Venäjän rajoille.¹⁰ Vasta toinen eurooppalainen pandemia¹¹ kulkeutui Pohjois-Eurooppaan asti. Tämän pandemian voidaan katsoa alkaneen Intian niemimaalla ja alkaneen levitä kaupan ja kolonialismin mukana Eurooppaan vuonna 1829.¹² Suomen ja Turun se tavoitti ensimmäistä kertaa kuitenkin vasta vuonna 1831.

Taulukko 1. (Paasikivi)

Turun koleravuodet	Kuolleet aikalaislähteiden mukaan	Kuolleita tutkimuskirjallisuuden mukaan
--------------------	-----------------------------------	---

⁹ Ks. esim. Cholera ja Sota Sanomia S:t Pietarborgista. Turun Wiikko-Sanommat 25.06.1831, 1–3. ja S:t Pietarborgista. Turun Wiikko-Sanommat 03.09.1831, 1–2.

¹⁰ Pollitzer 1954, 430.

¹¹ Historioitsija Christopher Hamlin on moittinut monien koleratutkijoiden Eurooppa-keskeisyyttä. Hänen mukaansa ensimmäinen kolerapandemia tapahtui jo 1761–1804, mutta tämä pandemia levisi Euroopan sijasta Aasiaan ja on jäänyt pitkälti huomioimatta eurooppalaisilta tutkijoilta, kuten Pollitzerilta, jonka mukaan ensimmäinen kansainvälinen pandemia sai alkunsa vasta vuonna 1817. Kansainväliseen aineistoon perehdyttyä on syytä huomioda, että suuri osa tutkimuksesta on erittäin eurooppakeskeistä. (Ks. lisää Hamlin 2009, 43–46 ja Pollitzer 1954.)

¹² Pollitzer 1954, 431–432.

1831–1832	577	659
1848	903	164
1849	603	82
1853	727	532
1856		6
1858		8
1866	muutamia	3
1872		5
1894		

Taulukosta 1. käyvät ilmi Turun epidemiavuodet ja niissä menehtyneiden lukumäärät sekä aikalaislähteiden että tutkimuskirjallisuuden mukaan. Luvut antavat paremman käsityksen siitä, kuinka vakavista epidemioista oli kyse, erityisesti kun ne suhteutetaan Turun kaupungin väkilukuun, joka vuonna 1831 oli hieman yli 14 000 asukasta.¹³

Erot tutkimuskirjallisuuden ja aikalaislähteissä esiintyvien lukujen välillä ovat huomattavia ja edellyttävät lähempää tarkastelua sen suhteen, mitä lähteitä on hyödynnetty. Suurin osa taulukon alkuperäislähteistä on tässä tapauksessa sanomalehtiaineistoa, kun taas osa tutkimuskirjallisuudesta on hyödyntänyt sanomalehtiaineiston lisäksi esimerkiksi viranomaisten toiminnasta syntynyttä arkistoaineistoa.¹⁴

On syytä muistaa myös se, että 1800-luvun diagnostiset mahdollisuudet olivat rajalliset. Vaikka kolera eroaakin oireiltaan jossain määrin muista suolistotaudeista, joukossa saattaa olla kuolemia, joiden taustalla oli jokin muu syy kuin kolera. Mahdotonta koleran erottaminen muista suolistotaudeista ei kuitenkaan ole, ja jo 1800-luvulla lehdissä julkaistiin myös ohjeita siitä, miten punataudin, koleran ja lavantaudin voi erottaa toisistaan.¹⁵ Koleralle on ominaista poikkeuksellisen nopea itämisaika sekä niin kutsuttu ”riisivesiripuli”¹⁶, jonka avulla se on mahdollista erottaa esimerkiksi punataudista ja lavantaudista.

Taudin saapuminen Suomeen pyrittiin estämään karanteeneilla, vaikkakin tuloksetta. Karanteenasemia perustettiin ympäri rannikkoa, esimerkiksi Korppooseen ja Öröhon, ja karanteeniin asetettiin kaikki Eestistä, Liivinmaalta ja Kuurinmaalta saapuvat alukset.¹⁷ Voutien tehtävänä oli huolehtia karanteenien noudattamisesta, ja kansalaisille myös tehtiin selväksi, että kyseessä oli vakavasti otettava toimenpide, jota tuli noudattaa:

¹³ Haartman: 1832, Tabell öfver Cholerans gång uti Åbo Stad.

¹⁴ Paasikivi, 2016.

¹⁵ Tietoja Johdatukseksi eroittamaan ja oikein käyttämään Watta- Puna ja Choleratauteja, aiwotut niille maakunnan asujille jotka owat kaukana eroitettuna Lääkäreistä. *Turun Wiikko-Sanomats* 13.08.1831, 1–4.

¹⁶ Eng. “rice-water stool”. Kolerapotilaan ripuli on usein vetistä ja vaaleaa, sillä nesteet kulkevat ruumiin läpi niin nopeasti, ettei mikään ehdi imeytyä. Erite muistuttaa ulkonäöltään riisin keitinnettä. Ks. Medical dictionary: Rice water stool.

¹⁷ Yhteinen Julistus Cholerataudista. *Turun Wiikko-Sanomats* 09.07.1831, 2–3.

” - kehoitan Läänin asukkaita merimailta ja saarilla, niin totta kuin he omaa terweyttänsä ja hengeänsä rakastawat, ahkerasti wälttämään kaikenlaista kanssakäymistä niiden kanssa, kuin edellämainituista Guvernementeistä tulevat aluksilla ja paateilla ja eiwät ole Suomen satamassa quarantäniä pitänet - - ”¹⁸

Kun tauti kuitenkin tästä huolimatta pääsi kaupunkiin, pyrittiin sairastuneet eristämään muista kaupungin sisällä. Sairastuneen lisäksi tuli eristää myös häntä hoitamaan määrätty henkilö:

” - - jos yhtähywin joku tähän tautiin lankeis, pitää se sairastawa ja se elikkä ne kuin häntä hoittaman määrätään, kohta eroitettaman kaikesta yhteydestä muiden kanssa - - - ”¹⁹

Turussa ihmisiä käskettiin myös sytyttämään kynttilä ikkunalaudalle tai asettamaan lyhty talon edustalle merkiksi siitä, että talossa oli koleraa ja että lääkäri piti kutsua paikalle.²⁰ Siinä missä Turussa koleratartunnasta viestittiin melko arkisten kynttilöiden ja lyhtyjen avulla, Tukholmassa ikkunasta laitettiin ulos pieni valkoinen lippu tai talon seinään maalattiin valkoinen risti, jotta vierailijat osaisivat pysyä kaukana sairastuneista.²¹ Vaikka Turussa ei viestitty aivan yhtä dramaattisesti kuin Tukholmassa, vaikutti talon edustalla näkyvä varoitus sairaudesta varmasti myös turkulaisten kokemukseen kaupunkiympäristöstä. Vaikka kolera ei olisi vienytkään ketään juuri omasta lähipiiristä, olivat lyhdyt kaduilla näkyvä muistutus tilanteesta.

Ensimmäinen epidemia oli pahimmillaan juuri Turussa, jossa se kesti 4 kuukautta, puolet kauemmin kuin esimerkiksi Helsingissä, ja tappoi sairastuneita kaikista yhteiskuntaluokista.²² Qvist esittää Turun epidemian poikkeuksellisen pitkän keston syyksi sitä, että ihmisten annettiin liikkua vapaasti eri kaupunginosien välillä. Qvist näki Turun epidemian poikkeuksellisenä myös siksi, että Turussa ihmisiä menehtyi säätyyn katsomatta. Vielä 1800-luvun lopulla kolera liitettiin voimakkaasti köyhyyteen ja epidemia koettiin erityisen vakavaksi, mikäli siihen menehtyi myös säätyläisiä. Köyhien tautina pidetyn koleran murtautumisen säätyrajojen ulkopuolelle merkitsi sen kokemista vakavampana ja pelottavampana niissä yhteiskuntaluokissa, jotka ajattelivat normaalisti olevansa taudilta turvassa.

”Köyhyys ja siitä seuraava huono hygienia, erityisesti huonot asumukset, auttavat merkittävästi kulkutautien kehittymistä, kuten lähteemme osoittavat. Ainoastaan aivan erityistapauksissa ovat myös parempiosaiset luokat olleet

---

¹⁸ Yhteinen Julistus Cholerataudista. Turun Wiikko-Sanommat 09.07.1831, 2–3.

¹⁹ Yhteinen Julistus Cholerataudista. Turun Wiikko-Sanommat 09.07.1831, 4.

²⁰ Pesonen 1980, 150.

²¹ Tallerud 1991, 48.

²² Qvist 1872, 10 ja 43.

*yhtä korkeassa vaarassa taipua pahalaatuisen koleran edessä.
(talvi-epidemia Turussa 1831—32)”²³*

Kattavakin karanteeni oli monella tapaa toimimaton ja ennen kaikkea kallis toimenpide. Se ei estänyt taudin pääsyä kaupunkiin kerta toisensa jälkeen, ja kaupankäynnin tyrehtyessä siitä aiheutui suuria taloudellisia tappioita. Niin kansainvälisesti kuin suomalaistenkin lääkäreiden parissa alettiin käydä keskustelua karanteenin tarpeellisuudesta, ja 1800-luvun puolivälissä matkustamista koskevista laajoista karanteeneista pääasiassa luovuttiin lääkärien todettua ne tehottomiksi.²⁴ Päätökseen vaikuttivat todennäköisesti myös taloudelliset tekijät.

Karanteenin lisäksi yksi tärkeimmistä viranomais-toimenpiteistä oli epidemiasta ja taudin hoidosta tiedottaminen ja kansalaisten neuvominen. Lehdissä julkaistiinkin runsaasti erityisesti läänin maaherran ja kaupungin terveystoimikunnan jäsenen Lars Gabriel von Haartmanin kirjoituksia. Hänen kirjoituksiaan julkaistiin niin ruotsiksi kuin suomeksi käännettyinäkin, ja pääosa artikkeleista kertoo siitä, miten koleralta voi suojautua ja miten koleraan sairastuneita tulisi hoitaa.²⁵ Yhteinen julistus koleraudista -tiedotteessa L.G. von Haartman antaa kansalaisille konkreettisia ohjeita koleran välttämiseksi:

”- - - pitää asuntopuonot joka päivä puhdistettamaan, toimitettavaan niihin terwellistä ilmaa suitsuttamisen kautta Etikalla taikka Katajan hawolla, akkunat awettamaan kauniilla ilmalla ja usein poisvietämään taloin ympäristöltä kaikki pahanhajuset ainet, jotka tekisit ilman rutolliseksi, ja erinomattain tulee kaikkein kawahtaa heitänsä tulisista mielenliikunnoista, pyytäin pitää tasaista ja lewollista mieltä.”²⁶

Carl von Haartman puolestaan suosittelee jo koleraan sairastuneelle lääkkeeksi esimerkiksi oopiumia, vismuttia, cajeput-öljyä ja elohopeakloridia.²⁷ Tämä ei estänyt markkinaraon syntymistä uusille ihmelääkkeille, joita mainostettiin lehdissä. Monet näistä lääkkeistä sisälsivät raskasmetalleja tai muita vaarallisia aineita – aivan kuten Carl von Haartmaninkin suosittamat hoidot – mutta lääkkeen myyjä on todennäköisesti hyötynyt epidemian aiheuttamasta pelosta ja hädestä.²⁸

L.G. von Haartmanin sanomalehtikirjoitukset ovat pääosin sävyltään optimistisia ja niissä korostetaan ajan lääketieteelle tyypillisesti rohkean ja levollisen mielen merkitystä. Hänen veljensä, lääketieteen professori Carl von Haartman yhtyi näihin optimistisiin näkemyksiin ja arveli jopa omassa koleraa käsittelevässä teoksessaan, että vuoden 1831 epidemia jäisi

²³ Qvist 1872, 43. Kaikki eivät hyväksyneet Qvistin näkemystä, Vuoden 1851 Notisbladissa huomautetaan, että kolera vaikuttaisi olevan vaarallinen myös ”hyvintoimeentulevissa luokissa” (”inom de välmående classer”). Medicinal Statistik. Notisblad 7/1851, 110–111 Juli.

²⁴ Finska Läkare-Sällskapetets Sammanträden 1853. Notisblad 1854, 56.

²⁵ Ks. esim: L. G. Von Haartman & C. E. Heurlin: Bihang till Åbo Underrättelser. Åbo Underrättelser 22.06.1831, 5–12 ja L. G. von Haartman: Bihang till Åbo Tidningar. Åbo Tidningar 03.09.1831, 5–6.

²⁶ Yhteinen Julistus Cholerataudista. Turun Wiikko-Sanomats 09.07.1831, 4.

²⁷ Haartman 1832, 6.

²⁸ Ett nytt Medel emot Cholera. Åbo Tidningar 13.07.1831, 1–2.

ainutlaatuisiksi vitsaukseksi eikä kolera palaisi Suomeen satoihin vuosiin.²⁹

Molemmat Haartmanit olivatkin tiukasti 1700—1800-luvulla vallinneen *miasma*-teorian kannattajia. *Miasma*-teorian mukaan taudit leviävät pahasta ilmasta, mutta monet yhdistelivät *miasma*-teoriaa humoraalioppiin, jonka mukaan terveyteen vaikuttivat myös säätila, ympäristö sekä ihmisen oma mielentila.³⁰ *Miasma*-teoria itsessään ei sisällä ajatusta siitä, että taudit voisivat tarttua ihmisestä toiseen, mutta Vuorinen huomauttaa, että monien aikalaislääkärien ajatusmaailma oli joustava, ja moni *miasma*-teorian kannattaja saattoi samalla ajatella, että miasmaattiset tekijät edesauttoivat tartuntojen saamista.³¹ Esimerkiksi von Haartmanien näkemykset pohjautuivat vahvasti *miasma*-teorian rinnalla kulkeneeseen humoraalioppiin, johon kuului ajatus siitä, että voimakkaat mielenliikutukset altistivat ihmisen sairauksille.³² Yksi lääkärien tehtävä olikin siis suojella myös ihmisten mieltä ja valaa heihin toivoa epidemian keskellä.

Ensimmäisen epidemian aikaan *Åbo Tidningar* ja *Åbo Underrättelser* julkaisivat taulukoita, joihin oli merkitty sairastuneet, menehtyneet ja yhä sairaana olevat.³³ On helppoa kuvitella, että tällaisten taulukoiden selaaminen lehdestä oli omiaan ruokkimaan ihmisten pelkoja. Käytännöstä luovuttiinkin heti ensimmäisen epidemian jälkeen, ja menehtyneiden määrät alettiin ilmoittaa lehdissä vasta kun epidemia oli ohi. Tämä on saattanut olla osa laajempaa lehdistösensuuria, mutta taustalla on todennäköisesti ollut myös tarve lievittää kansalaisten kokemaa pelkoa ja kontrolloida kolerasta käytyä keskustelua. Näin toimittiin muuallakin: esimerkiksi vuonna 1848 Hampurin viranomaiset päättivät olla julkaisematta säännöllisiä raportteja taudin kulusta ja keskittyä sen sijaan rohkaisevien ja taudin vähenemisestä kertovien kirjoitusten julkaisemiseen.³⁴

L. G. ja Carl von Haartmanin optimistiset kirjoitukset edustivat aikansa lääketieteellisiä näkemyksiä. Koska voimakkaat tunteet - erityisesti negatiiviset sellaiset - saattoivat entisestään altistaa kansalaisia sairastumiselle, oli viranomaisten tehtävä valaa ihmisiin tulevaisuudenuskoa ja toivoa pelottavassa tilanteessa. Aikalaislääkäreiden optimistiset kirjoitukset eivät siis välttämättä ole osoitus yleisesti pelottomasta ilmapiiristä, vaan tulkintani mukaan kyse oli myös erityisestä tarpeesta luoda toiveikkautta lohduttomalta tuntuneen kriisin keskellä.

“Nauruttawaisia syitä tautien alkuun ja lewiämiseen” - Huhupuheet koleraepidemioiden ympärillä

---

²⁹ Haartman 1832, 3.

³⁰ Thorsheim 2006, 22.

³¹ Vuorinen 2006, 52.

³² Spary 2011, 86.

³³ Ks. esim. Företeckning Uppå de Inwanare Åbo Stad, som blifwit angripne i epidemiska Sjukdomen, Cholera. *Åbo Tidningar* 31.12.1831, 1.

³⁴ Helenius 1999, 81.

Epidemia ja sen pelko aiheuttivat myös voimattomuuden tunnetta, sillä 1800-luvun lääketieteellä oli vain vähän mahdollisuuksia taistella koleraa vastaan. Tämä loi ihmisille tarpeen löytää epidemialle jokin konkreettisempi syy ja sai etsimään syyllisiä muista ihmisryhmistä. Koleraa saatettiin pitää tahallisenä myrkytyksenä, tai joitain ihmisryhmiä saatettiin syyttää taudin tahallisesta levittämisestä alueelle. Koleran oireet - oksentaminen, ripulointi ja lihaskrampit - muistuttivat myrkytysoireita ja antoivat näin ollen pontta epäilyksille. Asiaa ei ainakaan parantanut se, että taudin hoitoon ja ehkäisyyn tarkoitettuja juomat, suitsukkeet, pillerit ja pulverit saattoivat itsessään olla myrkyllisiä.³⁵

Vastaavia reaktioita löytyy ympäri maailmaa, eikä Suomi ollut missään nimessä poikkeustapaus. Ensimmäiset Euroopasta tunnetut huhut levisivät Moskovassa ja Pietarissa, missä myrkytyksistä syytettiin puolalaisia ja juutalaisia vähemmistöjä.³⁶ Osa venäläisistä puolestaan uskoi koleran olevan peitetarina, jonka varjolla valtaapitävät myrkyttivät kansaa. Tämä johti siihen, että esimerkiksi Pietarissa väkijoukot tunkeutuivat sairaaloihin vapauttamaan sairastuneet ja lääkäreitä pahoinpideltiin.³⁷ Ei siis ole ihme, että levottomuudet ja huhupuheet levisivät myös Suomeen. Viranomaiset paheksuivat puheita ja pyrkivät suitsimaan niitä, joten suoria kirjoituksia tällaisista huhuista ei ole säilynyt sanomalehdissä. Jonkinlaista kuvaa puheiden sisällöstä antaa kuitenkin *Sanomia Turusta* -lehden kirjoitus vuodelta 1854:

”Niinkuin kaikkein kulkutautien ilmestyistä, antaa yksinkertainen kansa hulluja ja nauruttawaisia syitä tautien alkuun ja lewiämiseen. - - - Sekä wiimis kesänä että erinomattain vuonna 1831, jolloin kolera ensikerran kohteli meitä, mitä turhia puheita liikkui yksinkertaisen kansan seasta? Kaiwoja myrkytettiin, ruttotomia puhallettiin mäillä, kolera ratsasti sisään Turkuun walkoisen meran³⁸ selässä ja muuta senlaista joutawata patinata pidettiin.”³⁹

Turussakin pelättiin siis kaivojen myrkytyksiä ja ”ruttotomia”. Asiasta ei kuitenkaan kirjoitettu Turussa tämän enempää. Kirjoitusten puute saattaa johtua toimituksessa itsenäisesti tehdystä päätöksestä olla julkaisematta ”joutavana patinana” pidettyjä kertomuksia tai korkeammalta taholta tulleesta sensuurista. Taustalla lienee joka tapauksessa vaikuttanut halu olla lietsomatta näitä huhuja.

Ulkomailla myrkytyksestä syytettiin usein erilaisia kielellisiä tai etnisiä vähemmistöjä, alueen poliittisesta tilanteesta riippuen. Turussa aikalaislehdistö keskittyi pääasiassa huhujen tuomitsemiseen, eikä esimerkiksi *Sanomia Turusta* mainitse lainkaan keiden epäillään näissä kertomuksissa olleen kaivojen myrkyttämisen taustalla.⁴⁰ Joitain esimerkkejä tästä on

³⁵ Hamlin 2009, 26 ja 83–84.

³⁶ Hamlin 2009, 82, Hempel 2007, 12–13.

³⁷ Hempel 2007, 13.

³⁸ Tamman (ruots. mähr, eng. mare).

³⁹ Kulkutaudit. *Sanomia Turusta* 17.01.1854, 3₂.

⁴⁰ Kulkutaudit. *Sanomia Turusta* 17.01.1854, 3₂.

kuitenkin muualta Suomesta. Vuodelta 1894 löytyy *Keski-Suomi*-lehdessä julkaistu kirjoitus, jossa kerrotaan Viipurin alueella leviävän huhun, jonka mukaan ”herrat ja tohtorit yksistään tuumin owat ruvenneet myrkyttämään ’mustaa kansaa’”.⁴¹ Artikkelissa referoidaan myös muita vastaavia tarinoita, joissa kaikissa myrkytyksestä syytetään ”herroja” ja usein syyllisiksi listataan myös lääkärit.⁴² Lääkärien syyttäminen ei ollut poikkeuksellista, kuten aiemmat esimerkit Pietarissa vallatuista sairaaloista kertovat. Asiaan on todennäköisesti vaikuttanut myös se, että vaikka 1800-luku nähdään usein teollistumisen ja uusien teknologioiden aikakautena, käytettiin lääketieteessä vielä monin paikoin samoja menetelmiä kuin keskiajalla.⁴³ Myös luokkayhteiskunta loi syvää epäluottamusta yläluokkia ja viranomaisia kohtaan, mikä heijastui myös kolerakeskusteluun. Tätä vasten tarkasteltuna onkin erikoista, etteivät aikalaislääkärit käsitelleet näitä tarinoita tai lääkäriin kohdistuneita epäluuloja mitenkään esimerkiksi *Notisbladissa*. Christopher Hamlinin mukaan lääkärien suhde ympärillä pyöriviin kauhutarinoihin vaihteli kuitenkin suuresti: moni heistä pyrki epätoivoisesti keksimään uusia tapoja auttaa kolerapotilaita, joiden hyväksi he eivät voineet tehdä juuri mitään. Tämä on johtanut siihen, että osa ammattikunnasta testasi uusia kokeellisia hoitoja nimenomaan köyhillä potilailla, joilla ei ole ollut varaa maksaa lääkärille.⁴⁴ On kuitenkin syytä muistaa, etteivät kaikki 1800-luvun lääkärit hyväksyneet kokeellisimpia hoitoja.⁴⁵

Monissa maissa syyllisiä etsittiin usein etnisistä ja poliittisista vähemmistöryhmistä, riippumatta siitä uskottiinko kyseessä olevan tartuntataudin vai myrkytyksen.⁴⁶ Myös tietynlaiseen käytökseen tai rohdosten kanssa asiointiin oli syytä kiinnittää huomiota, sillä esimerkiksi Tukholmassa epäilyttävältä vaikuttavien liemien tai pulverien kantaminen saattoi olla vaarallista ja aiheuttaa epäilyksiä kanssaihmisissä.⁴⁷ Osittain kyse oli ihmisille tyypillisestä tarpeesta saada pelottavalle asialle edustaja, jota vastaan on mahdollista taistella, mutta syytökset olivat myös mitä suurimmassa määrin poliittisia, keskittyivät ne sitten luokkaan, etnisyyteen, poliittiseen kantaan tai uskonnolliseen vakaumukseen. Turusta ei ole säilynyt suorina mainintoja siitä, keitä kaupungissa syytettiin kolerasta, mutta on hyvin todennäköistä, että maailmalla yleistä ilmiötä esiintyi myös Turussa.

Huhupuheet myös kytkeytyvät osittain kolonialistisen ajan retoriikkaan. Hamlinin mukaan Euroopassa eli yleisenä ajatus siitä, että kolera oli peräisin kaiken sivistyksen ja järjestyksen ulkopuolelta.⁴⁸ Tämä näkyy myös kotimaisissa lähteissä, sillä ainakin Carl von Haartman

---

⁴¹ Pimeyttä Kiwennawalla. *Keski-Suomi* 09.08.1894, 3.

⁴² Pimeyttä Kiwennawalla. *Keski-Suomi* 09.08.1894, 3. Esimerkiksi Englannissa lääkäreihin koskeviin syytöksiin vaikutti se, että murhaaja- ja ruumiinryöstäjäkaksikko Burke & Hare olivat ihmisillä yhä tuoreessa muistissa. Myös Preussissa levisi tarinoita, joissa kuninkaan arveltiin maksavan lääkäreille palkkioita koleraan kuolleista ihmisistä. Ks. lisää Karlen 2000, 217.

⁴³ Karlen 2000, 217.

⁴⁴ Hamlin 2009, 86.

⁴⁵ Esimerkiksi sähköshokkeja sekä fenolia eli karbolihappoperäruiskeita testattiin koleran hoitamisessa. Voimakkaasti syövyttävä fenoli toimii hermomyrkykynä ja sitä käytetään nykyisin esimerkiksi desinfiointiaineissa. Ks. lisää Hamlin 2009, 84–86.

⁴⁶ Hamlin 2009, 82–83.

⁴⁷ Tallerud 1991, 57.

⁴⁸ Hamlin 2009, 23.

rinnastaa koleraan aggressiivisen luonteen, nopean leviämisen ja taudin aiheuttaman äkillisen kuoleman sotatilaan ja sivistysmaita vastaan hyökkääviin barbaareihin.⁴⁹

Pelot ja huhut eivät kaikkialla Suomessa jääneet puheiden tasolle, vaan ainakin yhdessä tapauksessa tilanne eskaloitui väkivaltaan asti. Turusta ei löydy mainintoja koleraan lietsomasta väkivallasta, mutta itäsuomalaisessa Salmin pitäjässä nimismies Georg Neiglickiä syytettiin kansalaisten myrkyttämisestä koleraepidemian aikana. Aikalaislehdissä Neiglickin arvellaan joutuneen pitäjäläisten vihan kohteeksi tiukkojen karanteenimääräysten vuoksi, mutta tutkijoista sekä Matti Klinge että Kai Häggman uskovat kansalle jaettujen koleralääkkeiden aiheuttaneen epäilyksen myrkytyksestä.⁵⁰ Häggman mainitsee, että Neiglick tunnettiin myös tiukkana verojen kerääjänä, mikä on myös saattanut vaikuttaa nimismiehen epäsuosioon alueella.⁵¹ Georg Neiglickin kannalta tarina kuitenkin päättyi surullisesti, sillä hänet poltettiin elävältä.⁵²

Myrkytyspelkojen sijaan tai ainakin niiden lisäksi kapinoitu myös epidemian vuoksi asetettuja rajoitteita kuten karanteenimääräyksiä vastaan. Esimerkiksi Hampurissa kansalaisten parissa aiheutuneet levottomuudet olivat yksi syy karanteenimääräysten purkamiseen.⁵³ Karanteenit saivat ihmisissä aikaan pelkoa ja epäluuloa sekä aiheuttivat mittavia tappioita kaupankäynnille. Lisäksi epidemiat tuntuivat jylläävän karanteeneista huolimatta, joten niistä luovuttiin lopulta suurimmassa osassa Eurooppaa 1800-luvun edetessä.⁵⁴

Toivoa ja turvaa Jumalasta ja lyriikasta

Eriyisesti ensimmäiseen, vuoden 1831 epidemiaan reagoitiin myös uskonnon kautta. Koleraa käsittelevät rukoukset saivat lehdissä lähes yhtä paljon palstatilaa kuin lääkäreiden ja virkamiesten ohjeet. Tästä tosin poikkesi tuolloin ainut suomenkielinen sanomalehti, *Turun Wiikko-Sanomat*, jossa ei julkaistu pitkiä rukouksia vaan Jumalalta pyydettiin apua lyhyesti – lähes sivulauseessa – ja usein samassa yhteydessä, jossa apua aneltiin myös Venäjän keisarilta.⁵⁵ Sen sijaan molemmissa Turussa tuolloin ilmestyneissä ruotsinkielisissä lehdissä, *Åbo Tidningarissa* ja *Åbo Underrättelserissä* julkaistiin monia pitkiä rukouksia, joissa Jumalaa pyydettiin pelastamaan kansa kulkutaudilta.⁵⁶ Osa rukouksista ladottiin samaan tapaan kuin lehtiartikkelitkin ja ne tunnistaa rukouksiksi vasta sisällöstä, osassa taas haettiin selvästi runomuotoisempaa ilmettä ja ne erottuvat lehden sivuilta selkeästi. Usein rukoukset saivat kunniapaikan heti lehden ensimmäiseltä sivulta.

⁴⁹ Haartman 1832, 1.

⁵⁰ Klinge 1997, 92 ja Häggman 1995, 157.

⁵¹ Muutama viikkokausi Wenäjän-Karjalasta. Laatokka 06.02.1883, 3. ja Häggman 1995, 157–158.

⁵² Häggman 1995, 158.

⁵³ Helenius 1999, 81–82.

⁵⁴ Ks. esim. Helenius 1999, 81–82 ja Finska Läkare-Sällskapet Sammanträden 1853. Notisblad 1854, 56.

⁵⁵ Cholera ja Sota Sanomia St. Pietarborgista. *Turun Wiikko-Sanomat* 25.06.1831, 1–3.

⁵⁶ Bön. *Åbo Tidningar* 28.12.1831, 1–2. ja Cholera Morbus. *Åbo Underrättelser* 12.01.1831, 1–2.

Osa rukouksista muistuttaa synnintunnustuksia, joissa kulkutauti nähdään Jumalan oikeutettuna rangaistuksena ihmisten synneistä.

”Oi herra, herra Jumala, Taivaallinen Isä! Oikeudenmukainen kaikissa päätöksissäsi ja pyhä kaikissa teoissasi! Sinun pyhän sanasi olet sinä puhunut sinun kansaasi vastaan! Ja huutanut myrkyllistä ilmaa ja pestilentiaa koetellaksesi lakiesi rikkojia ja niitä jotka eivät halua ääntäsi kuulla.”⁵⁷

Lainaus on osa lähes kolmen sivun mittaisesta rukouksesta, joka on sävyiltään synkkä ja anova. Rukouksen jumalkuva on ankara ja jopa pelottava – Jumala suorastaan huutaa myrkyllistä ilmaa kansansa päälle – ja kolera näyttäytyy pahana ja kauheana rangaistuksena ihmisten synneistä. Hamlinin mukaan myös muualla Euroopassa kolera nähtiin Jumalan rangaistuksena, joskin asia korostui erityisesti maissa, joiden enemmistö ei ollut kristittyjä.⁵⁸ Myös oman kansan syntejä kuitenkin paheksuttiin, ja esimerkiksi yllä lainatussa rukouksessa mainitaan turkulaisten itse osoittaneen heikon uskonsa ja aiheuttaneen Jumalan rangaistuksen.⁵⁹

Kaikki rukoukset eivät kuitenkaan ole yhtä ankaria, vaan osassa on vallalla huomattavasti armeliaampi jumalkuva. Esimerkiksi vuonna 1831 *Åbo Tidningarissa* julkaistussa rukouksessa Jumalaa ylistetään hänen armeliaisuudestaan koleraepidemian keskellä. Samassa yhteydessä pyydettiin Jumalaa siunaamaan myös muita maita, jotka painivat kulkutaudin kanssa, ja erityisesti Englanti mainitaan maana, jonka puolesta kaivataan rukouksia ja Jumalan armoa.⁶⁰ Ainakin eurooppalaisten kristittyjen valtioiden kesken esiintyi siis solidaarisuutta jo 1830-luvulla, vaikka Hamlin esittääkin, että vasta 1850-luvun jälkeen Euroopassa alettiin laajemmin nähdä kolera syntisten rankaisemisen sijaan kansojen yhteisenä koettelemuksena. Hän liittää tämän asenne- ja jumalkuvan muutokseen protestanttisen maailmankuvan sisällä.⁶¹

Jumalan apua pyydettiin myös myöhempien epidemioiden aikana, mutta monta sivua pitkät rukoukset ovat nimenomaan ensimmäisen epidemian ilmiö. Kyse saattaa olla muutoksesta lehdistön toiminnassa ja siitä, että kirkolliset asiat olivat siirtyneet erilaiseen rooliin sanomalehtien sivuilla. Vuonna 1831 ihmiset olivat myös uuden ja eksoottisuudessaan pelottavan epidemian äärellä. Kenties uskontoon turvauduttiin voimakkaammin kriisin keskellä siitä syystä, ettei kolerasta ollut aiempaa kokemusta, kun taas myöhempien 1800-luvun epidemioiden yhteydessä tauti oli jo eräällä tavalla tuttu ja sitä kautta vähemmän pelottava. On myös syytä muistaa, etteivät uskonnolliset varokeinot kuten rukoilu sulkeneet

---

⁵⁷ Bön, som under än påstående Cholera-härjningar, i alla Rysslands Evangeliska Kyrkor uppläses. *Åbo Tidningar* 05.03.1831, 1–3.

⁵⁸ Hamlin 2009, 73–74.

⁵⁹ Bön, som under än påstående Cholera-härjningar, i alla Rysslands Evangeliska Kyrkor uppläses. *Åbo Tidningar* 05.03.1831, 1–3.

⁶⁰ Bön. *Åbo Tidningar* 28.12.1831, 1–2.

⁶¹ Hamlin 2009, 87.

pois lääketiedettä, vaan usein hartaimmatkin kristityt turvautuivat Jumalan avun lisäksi myös maallisiin hoitokeinoihin.⁶²

Uskonnon rooli koleraa käsittelevien pelkojen tulkinnassa näkyy myös kulkutaudin aikana perustetuissa epidemiahautausmaissa sekä niistä käydyssä keskustelussa. Erilliset epidemiahautausmaat olivat toisaalta osa viranomaistoimenpiteitä ja pyrkimys estää taudin leviäminen, mutta niiden tuli myös vastata ihmisten uskonnollisiin tarpeisiin, tarjota mahdollisuuksia käsitellä menetyksiä sekä pyrkiä edes osittain täyttämään ne vaatimukset, joita sääty-yhteiskunta asetti hautajaisille ja hautapaikoille. Erilliset hautausmaat mahdollistivat vainajien hautaamisen siunattuun maahan, mutta kolerahautausmaita ei silti nähty yhtä arvokkaana lepopaikkana kuin tavallista kirkkomaata. Ruotsissa omaiset kokivat kolerahautausmaan jopa niin häpeälliseksi hautapaikaksi, että kävivät kaivamassa läheistensä arkut yöllä ylös ja hautaamassa ne uudelleen ilman lupaa tavallisen hautausmaan muurien sisäpuolelle.⁶³ Tämä näkemys on todennäköisesti peräisin siitä, että hautausmaan muurien ulkopuolelle hautaaminen on ollut häpeärangaistus, joka oli tarkoitettu esimerkiksi rikollisille tai itsemurhan tehneille.⁶⁴ Turusta ei löydy mainintoja yhtä voimakkaasta kolerahautausmaiden vastustamisesta kuin Ruotsista, mutta asiaan voi vaikuttaa se, että merkittävästi Turkua suuremmissa Tukholmassa myös epidemiahautausmaat olivat kenties jakautuneet sosioekonomisiin perustein. Ehkä turkulaisia rauhoitti ajatus siitä, että Turussa kolerahautausmaalla lepäsivät kaikki tautiin menehtyneet aina pormestarista rahvaaseen, ja vaikka tavalliset hautajaiset olivat joitain poikkeuksia lukuun ottamatta kielletty, pappi kuitenkin siunasi maahan haudatut vainajat.

Turussa on säilynyt kaksi kolerahautausmaata, joista Itäharjun kolerahautausmaa on hoidettu ja suojeltu muinaisjäännös, jossa on yhä useita hautamuistomerkkejä pystyssä. Kakolanrinteellä nykyisen Pakkarinkadun kohdalla sijaitseva toinen kolerahautausmaa on sen sijaan hävinnyt katumaisemasta ja jäänyt piiloon teiden sekä parkkipaikkojen alle. Koleran pelottavuus näkyy omalla tavallaan Turun Itäharjulla sijaitsevassa Anders Gustav Simeliuksen hautakivessä. Hautakiveen on kaiverrettu teksti, jossa kerrotaan hänen olleen ”riehuvan kuoleman uhri”. Vaikka 1800-luvun hautakivetekstit ovat kenties olleet nykyisiä pidempiä ja kuvailevampia, on kyseessä kuitenkin vaikuttava sanamuoto, josta välittyy läheisten epätoivo ja voimattomuus menetyksen äärellä.

Käsittelen vielä lyhyesti kiinnostavaa runoa, joka mielestäni tarjoaa poikkeuksellisen lähteen 1800-luvun koleraepidemioihin. Kyseessä on vuonna 1831 *Åbo Underrättelserissä* julkaistu runo, jonka on kirjoittanut nimettömäksi jäänyt lääketieteen opiskelija. Runossa kuvataan koleran hoitoa sekä lääkäriopiskelijan kokemia ammatillisia haasteita epidemian keskellä. Pitkä, 12 säkeistön runo on saanut paljon arvokasta palstatilaa, ja vaikka kirjoittajan nimeä ei mainita, on runo selvästi nähty lehden toimituksessa arvokkaana. Ensimmäiset kolme säkeistöä

---

⁶² Hamlin 2009, 73.

⁶³ Tallerud 1991, 57.

⁶⁴ Miettinen 2012, 3 ja 8–9.

antavat kiinnostavan kuvan siitä, millaisena nuori, valmistumassa oleva lääkäriopiskelija on nähnyt koleraepidemian:

*Oi kolera! Pleonastisesti kutsumme sinua Morbukseksi sillä sekä murhaava
että raakimus olet;
Sinä hengität; lakastuvat uhrit iskustasi kaatuvat
kuin ruiskorsi; talonpojan leikatessa viljaansa*

*Sinua vastaan on turha savuttaa ja polttaa!
Pulvereista ja pillereistä huolimatta kuljet eteenpäin!
Mutta kiitos olkoon sille,
Joka on kehottanut meitä vastustamaan sinua
Aseenamme suruton ja iloinen mieli*

*Vaikka minua ei vielä lääkärinä ole promovoitu
Olen silti taidossa harjaantunut ja uskallan kirjoittaa Kolera-ryökälettä
vastaan
Tämän neuvon mukaisesti pienen reseptin- - -⁶⁵*

Runon seuraavat säkeistöt kehottavat unohtamaan huolet ja murheet ja rakastamaan läheisiään. Runon kirjoittaja pysyttelee pääasiassa maallisissa ja optimistisissa neuvoissa siitä, miten hyvä ja iloinen mieli suojaa ihmistä koleralta. Vaikka runon alussa luodaan värikäs kuva voittamattomasta Kolera Morbuksesta, johon pillerit ja pulverit eivät tehoa, runo päättyy kuitenkin optimistisiin sanoihin, joissa todetaan, että maailmasta voi tulla todellinen paratiisi, mikäli ihmiset luopuvat peloistaan ja suruistaan ja keskittyvät auttamaan toisiaan.⁶⁶

Runo kuvaa kiinnostavalla tavalla 1800-luvun lääketieteen näkemyksiä. Yhtäältä tauti tappoi suorastaa ”mellastavalla” voimalla ja oli hyvin vähän mitä ajan lääketiede pystyi asialle tekemään, toisaalta sekä lääkäreiden että potilaiden tuli pysyä pelottomana ja jopa iloisena sen edessä. Tämä heijastelee voimakkaasti miasma-teoriaan rinnalla olevaa humoraalioppia, jonka mukaan tasainen ja positiivinen mieli suojasivat ihmisiä sairauksilta.

Lopuksi

Viranomaiset pyrkivät hillitsemään koleraa niin karanteenien kuin tiedotuksenkin avulla. Karanteenien kaltaista taloudellisesti haitallista ja vaikeasti valvottavaa toimenpidettä ei olisi

---

⁶⁵ “O Cholera! Om pleonastist wi kalla dig Morbus: dock morbisk och Buse du är! Du andas; - de wisnande slagtoffren falla, som rågstrån, då bonden sin åkerteg skär! / Mot dig är det fåfangt att osa och röka, trots pulver och piller din hårfärd du gör! Men tack ware den, som oss rådt att försöka dig mota med sorgfritt och glättig humor! / Fasthän jag, som läkare, ej hunnit blifwa *promotus*, jag bdock är i konsten adept, och vågar mot Cholera-busen att skrifwa, i följd af det rådet, ett litet recept.” Cholera Morbus. Åbo Underrättelser 12.01.1831, 1.

⁶⁶ Cholera Morbus. Åbo Underrättelser 12.01.1831, 2.

käytetty, ellei huoli taudin aiheuttamista tuhoista olisi ollut hyvin todellinen. Pelko näkyy myös siinä, miten tiiviisti lehdet kirjoittivat taudin etenemisestä Euroopassa ja miten aihe toistui esimerkiksi Pietarin kirjeenvaihtajan teksteissä.

On mahdotonta sanoa, lopetettiin koolleisuus-tilakorttien julkaiseminen ensimmäisen epidemian jälkeen sensuurin vuoksi, lehtien omalla päätöksellä vai siksi ettei niitä enää koettu relevanteiksi. Näkisin kuitenkin hyvin todennäköisenä, että tarkkojen lukujen jatkuva julkaiseminen lehtien sivuilla oli omiaan ruokkimaan aikalaisten pelkoa koleraa kohtaan. Se, että myöhempien epidemioiden kuolleisuusluvut ilmoitetaan vasta epidemioiden laannuttua, on siis hyvinkin saattanut johtua siitä, että aikaisempi käytäntö on aiheuttanut ihmisissä levottomuutta.

Lääkärien ja virkamiesten kirjoituksen rauhoittava ja optimistinen sävy saattoi myös heijastella pelon kyllästyttämää ilmapiiriä. Pelko ei ollut ainoastaan yhteiskunnallinen vaan myös terveydellinen huoli. Pelko voimakkaana tunteena koettiin vaaralliseksi, ja sitä pidettiin vähintäänkin taudille altistavana tekijänä. Humoraaliopin ja *miasma*-teorian sävyttämässä 1800-luvun lääketieteessä toivo oli yksi tärkeimmistä lääkkeistä. Toisaalta lääkäreiden kirjoituksissa näkyy myös ammatillinen epävarmuus uuden taudin edessä, ja turhautuneisuus hoitokeinojen puutteellisuuteen.

Kaikkein selkein merkki koleran pelosta ovat mielestäni huhupuheet. Ne myös päästävät meidät lähimmäksi sitä, millainen saattoi olla tavallisen turkulaisen kokemus tilanteessa, jossa näkymätön vihollinen tappoi naapureita, ystäviä ja läheisiä. Pelko ja avuttomuuden tunne synnyttivät tarpeen saada tilanteelle jokin nimetty syyllinen, ja tarinat myrkytetystä kaivovedestä myös vastasivat ihmisten arkikokemukseen sairauden lähteestä. Syyllisiksi näissä tarinoissa valikoituivat usein ne ryhmät, joiden kanssa oli jännitteitä jo valmiiksi. Nämä tarinat ovat kuitenkin säilyneet meille vain viranomaisten välittämänä, ja niitä julkaistiin lehdissä vain, jotta ne voitaisiin kumota ja niitä voitaisiin paheksua. Huhupuheita käsittelevissä kirjoituksissa näkyikin voimakkaasti virkamiesten ja koulutetun yläluokan suoranainen paheksunta kansan parissa leviäviä tarinoita kohtaan. Huhupuheet eivät tietenkään edusta jokaisen tavallisen turkulaisen kokemuksia ja uskomuksia kolerasta, mutta ne antavat yhdenlaisen ikkunan ajatusmaailmaan, jota on nykylähteiden kautta muutoin vaikea saavuttaa.

Myös uskonto toi turvaa pelottavan kriisitilanteen keskelle. Jumalalta pyydettiin apua ja armahdusta riippumatta siitä, nähtiinkö hänet ankarana ja rankaisevana vai suojaavana ja tukevana. Monisivuiset rukoukset jäivät kuitenkin sanomalehdistä pois heti ensimmäisen koleraepidemian jälkeen. Avoimeksi kysymykseksi jää, johtuuko tämä kirkon ja sanomalehdistön suhteen muutoksesta, siitä että kolera menettää asemansa uutena ja pelottavana tautina vai yleisestä muutoksesta 1800-luvun uskonnollisuudessa.

Pohjoismaissa koleran ja sen pelon voi nähdä ensi sijassa historiallisena ilmiönä, mutta kansainvälisesti tautia ei ole voitettu, vaan koleraan kuolee yhä vuosittain noin 120 000

ihmistä.⁶⁷ Suurin osa näistä kuolemista olisi ehkäistävissä yksinkertaisella nesteytyshoidolla, joka kuuluu modernin sairaalan perusvarustukseen. Niin 1800-luvulla kuin nykyisinkin kolera uhkasi pahiten niitä ihmisiä, joilla ei ollut pääsyä terveydenhoitoon, puhdasta juomavettä tai varaa toimivien sanitaatoratkaisujen ylläpitoon.

---

⁶⁷ Arvio vuodelta 2014. Ks. WHO: Fact sheet N°107.

Lähteet ja kirjallisuus

Lähdekirjallisuus

Haartman, Carl von: *Tankar om Choleran*. St. Petersburg. Tryckt Hos Karl Krat 1832.

Qvist, Carl: *Om Koleran i Helsingfors 1871 och om föregående koleraepidemier i Finland*. J.C. Frenckell & Son, Helsingfors, 1872.

Sanoma- ja aikakauslehdet:

Keski-Suomi

Pimeyttä Kiwennawalla. *Keski-Suomi* 09.08.1894, 3.

Laatokka

Muutama wiikkokausi Wenäjän-Karjalasta. *Laatokka* 06.02.1883, 3.

Notisblad för läkare och pharmaceuter

Finska Läkare-Sällskapets sammanträden 1853. Maj 12-Oct. 29. *Notisblad 3/1854 Bihang till Finska Läkare Sällskapets Handlingar*, 53–63. J.C. Frenckell & Son, Helsingfors 1853.

Ilmoni Im, Rabbe F.J, Törnroth L.H, Ingman E.A, Bonsdorff E.J ja Pipping J.W: Förord. *Notisblad för läkare och pharmaceuter, 1/1849 Bihang till Finska Läkare Sällskapets Handlingar*. Januari, 1. J.C. Frenckell & Son, Helsingfors 1849.

Medicinal Statistik. *Notisblad för Läkare och Pharmaceuter, 7/1851, Bihang till Finska Läkare Sällskapets Handlingar*. Juli, 110–111. J.C. Frenckell & Son, Helsingfors 1851.

Åbo Tidningar

Bön. *Åbo Tidningar* 28.12.1831, 1–2.

Bön, som under än påstående Cholera-härjningar, i alla Rysslands Evangeliska Kyrkor uppläses. *Åbo Tidningar* 05.03.1831, 1–3.

Ett nytt Medel emot Cholera. *Åbo Tidningar* 13.07.1831, 1–2.

Företeckning Uppå de Inwanare Åbo Stad, som blifwit angripne i epidemiska Sjukdomen, Cholera. *Åbo Tidningar* 31.12.1831, 1.

L. G. von Haartman: Bihang till Åbo Tidningar. *Åbo Tidningar* 03.09.1831, 5–6.

Åbo Underrättelser

Cholera Morbus. *Åbo Underrättelser* 12.01.1831, 1–2.

L. G. von Haartman & C. E. Heurlin: Bihang till Åbo Underrättelser. *Åbo Underrättelser* 22.06.1831, 5–12.

Om den så kallade Swarta Döden. *Åbo Underrättelser* 14.01.1832, 2–3.

Sanomia Turusta

Kulkutaudit. *Sanomia Turusta* 17.01.1854, 3.

Turun Wiikko-Sanomien

Cholera ja Sota Sanomia St. Pietarborgista. *Turun Wiikko-Sanomien* 25.06.1831, 1–3.

Tietoja Johdatukseksi eroittamaan ja oikein käyttämään Watta- Puna ja Choleraauteja, aiwotut niille maakunnan asujille jotka owat kaukana eroitettuna Lääkäreistä. *Turun Wiikko-Sanomien* 13.08.1831, 1–4.

Tutkimuskirjallisuus

Hamlin, Christopher: *Cholera: The Biography*. Oxford University Press, Oxford 2009.

Helenius, Tiina: Koleraepidemiaat Hampurissa 1830–1892 – tautiteorioita, käytännön toimenpiteitä sekä taudin sosiaalisia vaikutuksia. *Ihminen katastrofissa - Sodan, taudin, ympäristötuhot: kirjoituksia katastrofien historiasta*. Tampereen yliopiston historianopiskelijoiden julkaisuja 1, Tampere 1999.

Hempel, Sandra: *The Medical Detective: John Snow, Cholera and the Mystery of the Broad Street Pump*. Granta Books, Croydon 2007.

Häggman, Kai: Kivennäisvesi, kylpyvesi ja keskisäädyn elämäntapa. *Terveiden lähteillä - Länsimaisen terveyskäsitteiden kulttuurihistoriaa*. Toim. Joutsivuo, Timo & Mikkeli, Heikki. Suomen Historiallinen Seura, Helsinki 1995, 153–167.

Jutikkala, Eino: *Turun kaupungin historia 1856–1917*. Turun sanomalehti ja kirjapaino Oy, Turun kaupunki 1957.

Karlen, Arno: *Mikrobit ja ihminen*. Terra Cognita, Helsinki 2000.

Klinge, Matti: *Keisarin Suomi*. Schildts, Helsinki 1997.

Miettinen, Riikka: *Itsemurhan rituaalisen rankaisemisen merkitykset uuden ajan alun Ruotsissa ja Suomessa*. *Thanatos* 1/2012.

Nikula, Oscar: *Turun kaupungin historia 1809–1856*. Turun kaupunki, Turku 1972.

Paasikivi, Sofia: *Waikioita waiwoja watasta – Kolera ja siitä käyty keskustelu 1800-luvun Turussa*. Pro gradu -tutkielma. Turun yliopisto 2016.

Pesonen, Niilo: *Terveiden puolesta, sairautta vastaan*. Terveiden- ja sairaanhoito Suomessa 1800- ja 1900-luvulla. WSOY, Helsinki 1980.

Pollitzer, R: *History of Cholera*. Bulletin of the World Health Organization 3/10 (1954), 421–461. <http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC2542143> [haettu 12.05.2017].

Spary, E.C. Health and Medicine in the Enlightenment. *The Oxford Handbook of History of Medicine*. Oxford University Press, Oxford 2011, 82–99.

Tallerud, Berndt: *Farsoter genom tiderna*. Utbildningsförlaget, Stockholm 1991.

Thorsheim, Peter: *Inventing pollution: coal, smoke, and culture in Britain since 1800*. Ohio University Press, Ohio 2006.

Vuorinen, Heikki S: *Tautinen Suomi 1857–1865*. Tampere University Press, Tampere 2006.

Vuorinen, Heikki S: *Tautinen historia*. Vastapaino, Tampere 2002.

Internetaineistot

Kansallisbiografia: Haartman (1600–) <http://www.kansallisbiografia.fi/kb/artikkeli/6639/> [haettu 12.05.2017].

Kansallisbiografia: Haartman, Carl Daniel von (1792–1877) <http://www.kansallisbiografia.fi/kb/artikkeli/7589/> [haettu 12.05.2017].

Kansallisbiografia: Haartman, Lars Gabriel von (1789–1859) <http://www.kansallisbiografia.fi/kb/artikkeli/3327/> [haettu 12.05.2017].

Kansallisbiografia: Qvist, Carl Immanuel (1827–1897) <http://www.kansallisbiografia.fi/kb/artikkeli/3590/> [haettu 12.05.2017].

WHO: Fact sheet N°107

<http://www.who.int/mediacentre/factsheets/fs107/en/> [haettu 12.05.2017].